

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

National Office
Erasmus+UA

ІНСТИТУТ
ВИЩОЇ ОСВІТИ
НАПН УКРАЇНИ

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

ОГЛЯД

Болонський процес в Україні 2005-2020: досягнення, виклики та перспективи

0

Київ 2020

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

ЗМІСТ

Розділ 1. ДИСКУРС 2005-2020: БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

- 1.1. Україна на шляху до підписання Болонської декларації 2

Василь КРЕМЕНЬ

- 1.2. Законодавчі основи запровадження положень та інструментів Болонського процесу – Європейського простору вищої освіти 4

Володимир БАХРУШИН, Юрій РАШКЕВИЧ

Розділ 2. БОЛОНСЬКИЙ ЗВІТ – МІСЦЕ УКРАЇНИ НА МАПІ ЄПВО

- Вступ:* Звіти із запровадження Болонського процесу 7

Олег ШАРОВ

- 2.1. Ландшафт Європейського простору вищої освіти: Україна 9

Володимир ЛУГОВИЙ, Жаннета ТАЛАНОВА

- 2.2. Викладання і навчання 14

Юрій РАШКЕВИЧ, Олена ОРЖЕЛЬ

- 2.3. Ступені та кваліфікації 17

Вадим ЗАХАРЧЕНКО, Оксана ВОРОБЙОВА

- 2.4. Забезпечення якості та визнання 20

Михайло ВИННИЦЬКИЙ, Володимир ЛУГОВИЙ, Оксана ВОРОБЙОВА

- 2.5. Соціальний вимір та працевлаштування 24

Андрій СТАВИЦЬКИЙ, Катерина ТРИМА

- 2.6. Інтернаціоналізація та мобільність 27

Ірина ЗОЛОТАРЬОВА, Ірина СІКОРСЬКА, Марія ДЕБИЧ

Розділ 3. БОЛОНСЬКА МАТРИЦЯ – УКРАЇНА

- 3.1. Досягнення станом на 2020 31

Світлана КАЛАШНІКОВА, Жаннета ТАЛАНОВА

- Нормативно-правові документи та методичні рекомендації: Україна та ЄПВО 33

Розділ 1. ДИСКУРС 2005-2020: БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

1.1. Україна на шляху до підписання Болонської декларації

Василь КРЕМЕНЬ

*Президент НАПН України,
Міністр освіти і науки України (1999–2005 рр.)*

Як кожне суспільно значуще явище, приєднання України до Болонського процесу мало свою історію й передісторію, проблеми й перемоги. Із позиції міністра освіти і науки України кінця 1999 – початку 2005 років, однозначно сповідаючи курс на європейську інтеграцію України, у Болонському процесі вбачав нові можливості входження національної системи вищої освіти до європейських структур і практик. Дедалі більше та глибше вивчення відповідних документів остаточно переконувало в доречності рішучих кроків євроінтеграційного спрямування.

Слід зазначити, що спочатку і в суспільстві, і в освітянському середовищі, і навіть у міністерській команді були різні ставлення до Болонського процесу, посиляючись на те, що і в Європі не всі його схвалюють. Утім власна послідовна позиція, як очільника міністерства, зрештою була підтримана. Ускладнювало ситуацію і те, що в міністерстві не було достатнього досвіду масштабної міжнародної комунікації і співпраці, адже Україна як незалежна держава існувала менше 10 років. Відтак механізми входження до європейських і світових структур ще не були відпрацьовані. За щирого бажання приєднатися до Болонського процесу бракувало обізнаності й досвідченості. Та й вимоги щодо входження до цього процесу тоді були більш прискіпливими, аніж це стало згодом.

Першу спробу приєднатися до Болонського процесу здійснено у 2003 р., коли до нього ще не входила жодна з країн СНД. Утім у відповідному напрямі активно працювала Росія. Україна прагнула не відставати і в червні 2003 р. теж подала заявку на вступ, незважаючи на те, що російське керівництво пропагувало ідею щодо представництва своєю країною інтересів усіх країн СНД. Адже просувалися наміри пріоритетного створення єдиного освітнього простору країн СНД, які як міністр не підтримував, вбачаючи значно кращу альтернативу в Болонському процесі.

Напередодні Берлінської конференції міністрів освіти європейських країн 18–19 вересня 2003 р. російські колеги не розголошували свої успіхи. Лише в ході роботи конференції стало відомо, що Росія приєднується до Болонського процесу. Пізніше дізналися, що це питання лобював особисто В. Путін, який зумів заручитися підтримкою тодішніх канцлера Німеччини Г. Шредера та прем'єр-міністра Італії С. Берлусконі. На запит до організаторів конференції, чому заявку України відхилено, було отримано відповідь, що, по-перше, запізно заявили про вступ, і це, відверто кажучи, був справедливий докір, а по-друге, в Європі мало знають українську вищу освіту. Хоча аналітичні дослідження доводили – українська вища освіта не гірша за російську, а інколи навіть випереджає її. Водночас бракувало системної популяризації національних здобутків серед європейських партнерів.

Тож, після Берлінської конференції було розроблено міністерський стратегічний план. Першим кроком з його реалізації стало проведення 25–26 листопада 2003 р. у Київському

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

національному університеті імені Тараса Шевченка міжнародного семінару «Реформування вищої освіти і Болонський процес» за участі як керівників провідних українських університетів, так і впливових європейських представників. Наступного року подібні міжнародні заходи організовано у Національному гірничому університеті (нині – Національний університет «Дніпровська політехніка») та Національному технічному університеті України «КПІ» (зараз – Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»). Під час останнього заходу європейські колеги висловили ключову думку, що Україна готова до приєднання до Болонського процесу.

Водночас міністерство докладало чимало зусиль для популяризації ідей, принципів і положень Болонського процесу. Під егідою міністерства та за активної участі членів Національної академії педагогічних наук України видано та поширено низку довідкових і навчально-методичних публікацій із питань Болонської проблематики, зокрема щодо європейських зустрічей у Саламанці, Празі, Берліні.

Наступним кроком стала підготовка нової заявки та поглибленої аналітичної інформації про українську вищу освіту, її сучасний стан та перспективи розвитку (зокрема, з цих питань видано окрему книгу і направлено до європейських структур). Уже у 2004 р. питання входження України до Болонського процесу було включено до програми конференції міністрів освіти країн Європи у норвезькому місті Берген. А під час цієї конференції, *19–20 травня 2005 р.*, коли мною завершено каденцію міністра освіти і науки, Україну прийнято до Болонського процесу.

Зараз переконаний, що це був стратегічно правильний крок, який реально стимулював потужні трансформації на шляху європеїзації національної вищої освіти. Інша річ, що після вступу Україна не завжди використовувала всі можливості, надані цим процесом. Мусимо констатувати, що були роки, коли не подавалися необхідні інформаційні матеріали щодо упровадження Болонського процесу в Україні. Не реалізовувалося й інше завдання – передбачалося, що Україна, маючи значущий університетський потенціал, активно братиме участь у формуванні освітньої політики на європейському континенті, сприяючи становленню Європейського простору вищої освіти. Цього не відбулося повною мірою, і це – упущення, оскільки наш потенціал, наша самоповага повинні орієнтувати бути не пасивними споживачами сформованих в Європі рішень, а активними учасниками їх вироблення й прийняття.

Тепер, у 2020 р., з усією очевидністю усвідомлюється, що попри всі негаразди, через 15 років українська вища освіта стала невід’ємною інтегрованою складовою Європейського простору вищої освіти, спільно з європейськими країнами прямує до нових рубежів розвитку вищої освіти в контексті інноваційного типу людського прогресу.

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

1.2. Законодавчі основи запровадження положень та інструментів
Болонського процесу – Європейського простору вищої освіти

Володимир БАХРУШИН

доктор фізико-математичних наук, професор,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+

Юрій РАШКЕВИЧ

доктор технічних наук, професор,
член Національного агентства кваліфікацій,
заступник Міністра освіти і науки України (2017-2019 рр.)
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+

Запровадження Болонського процесу в Україні офіційно розпочалося у 2005 р., але перші кроки з реалізації його окремих положень та інструментів було здійснено раніше через розвиток національного освітнього законодавства.

Трициклова структура вищої освіти (3-Cycle Structure). Освітньо-кваліфікаційні рівні молодшого спеціаліста, бакалавра та магістра в Україні були запроваджені змінами до Закону України «Про освіту» в 1996 р. та Постановою КМУ від 20 січня 1998 р. № 65. Вони відповідали освітнім рівням – неповна, базова та повна вища освіта. У 2002 р. Закон України «Про вищу освіту» надав деталізований опис цих рівнів. У 2014 р. новий Закон України «Про вищу освіту» увів поняття ступеня вищої освіти та встановив п'ять ступенів: молодший бакалавр (*Junior Bachelor*), бакалавр (*Bachelor*), магістр (*Master*), доктор філософії (*Philosophy Doctor, PhD*) та доктор наук (*Postdoctor/Doctor Habilitated*), а також відповідні рівні вищої освіти – початковий, перший (бакалаврський), другий (магістерський), третій (освітньо-науковий) та науковий. Перші чотири з них відповідають чотирьом циклам вищої освіти Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (QF ENEA 2018). У 2017 р. зміни до Закону додали можливість отримувати на третьому рівні ступінь доктора мистецтв, а для відповідних освітніх програм було передбачено використання терміну «освітньо-творчий рівень». Закон України «Про вищу освіту» також передбачає, що освітні програми за спеціальностями медичного, фармацевтичного та ветеринарного спрямування є наскрізними/інтегрованими – тільки магістерського рівня.

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, ЄКТС (ECTS). ЄКТС офіційно почала застосовуватися у закладах вищої освіти України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.10.2009 р. № 943 як результат кількарічного педагогічного експерименту із запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, яка концептуально не мала нічого спільного із ЄКТС і лише значно уповільнила процес її імплементації в Україні. Зокрема, було впроваджено такі документи, як «Аплікаційна форма студента», «Угода про навчання», «Угода про практичну підготовку та зобов'язання про якість», «Академічна довідка», «Додаток до диплома європейського зразка».

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

У 2014 р. новий Закон України «Про вищу освіту» врахував базові принципи ЄКТС і визначив для кожного рівня вищої освіти нормативний обсяг навчального навантаження здобувачів, необхідний для досягнення очікуваних результатів навчання, що вимірюється у *кредитах ЄКТС*, (раніше була лише рекомендація МОНУ). При цьому річне навантаження становить 60 кредитів ЄКТС, а один кредит дорівнює 30 годинам. Пізніше Законом і стандартами вищої освіти було передбачено можливість зарахування певного обсягу результатів попереднього навчання і встановлено граничну кількість кредитів, які можуть бути зараховані відповідно до цих результатів. У 2019 р. змінами до Закону було встановлено, що ЗВО повинні укласти договір про навчання з усіма здобувачами вищої освіти, а не лише з тими, хто здобуває освіту за кошти фізичних та юридичних осіб. У 2020 р. КМУ затвердив типову форму такого договору. З 2017 р. почалося використання рекомендованої МОНУ форми опису освітніх програм, яка узгоджена з Довідником користувача ЄКТС, ЄПВО (ECTS Users' Guide).

Додаток до диплому (Diploma Supplement). Додаток до диплому, що містив перелік освітніх компонентів, їх обсяг та оцінки здобувача вищої освіти використовували в Україні ще з часів СРСР. У 2009 р. наказом МОНУ було передбачено запровадження додатку за формою, що відповідає європейському Diploma Supplement. А з 2014 р. Законом України «Про вищу освіту» було передбачено обов'язковість і безоплатність Додатку до диплому європейського зразка. Зараз підготовлено до затвердження нову форму додатку, яка відповідає узгодженій на Паризькій (2018 р.) конференції міністрів, що відповідають за вищу освіту у країнах ЄПВО.

Національна рамка кваліфікацій (National Qualification Framework). Національна рамка кваліфікацій була запроваджена в Україні в 2011 р. як синтез двох європейських рамок – Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя (EQF LLL) та Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (QF EHEA). Перший варіант НРК передбачав визначення для кожного рівня інтегральної компетентності (на вимогу роботодавців), 5 дескрипторів і 10 кваліфікаційних рівнів, при цьому була задекларована відповідність 1-8 рівнів НРК рівням EQF LLL, а до восьми рівнів EQF LLL було додано 0 рівень, що відповідав нульовому рівню Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED), та 9 рівень, що відповідав найвищій вітчизняній науковій кваліфікації – науковому ступеню доктора наук.

Після оновлення EQF LLL (зміна одного дескриптора) та QF EHEA (4 цикли) постало питання про необхідність внесення змін і до НРК. Крім того, у 2019 р. було внесено зміни до Закону України «Про освіту», які передбачали, що кількість рівнів Національної рамки кваліфікацій має відповідати кількості рівнів EQF LLL. При імplementації цих змін інтегральну компетентність вилучили з НРК (для вищої освіти відповідні вимоги були зазначені у Законі України «Про вищу освіту»). Отже, з липня 2020 р. *НРК містить 8 рівнів*, які відповідають рівням EQF LLL, причому 5 рівню *одночасно* відповідають кваліфікації і фахової передвищої освіти (фаховий молодший бакалавр), і вищої освіти (молодший бакалавр), а 8 рівню *одночасно* відповідають кваліфікації і доктора філософії (*Philosophy Doctor, PhD*) / доктора мистецтв, і доктора наук (*Postdoctor/Doctor Habilitated*). А з QF EHEA рівні НРК співставляються таким чином: 5 рівень НРК – короткий цикл вищої освіти (молодший бакалавр), 6 – перший (бакалавр), 7 – другий (магістр) та 8 – третій (доктор філософії). *Дескрипторів НРК* у редакції 2020 р. згідно з EQF LLL 2017 та QF EHEA 2018 – чотири: знання, уміння/навички, комунікація, відповідальність та автономія.

Відповідно до чинних редакцій Законів України «Про вищу освіту» та «Про фахову передвищу освіту» НРК є основою для створення стандартів освіти відповідних рівнів, які, у свою чергу, містять обов'язкові вимоги до освітніх програм закладів освіти стосовно компетентностей і результатів навчання випускників. За відсутності стандартів для окремих

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

спеціальностей і рівнів освіти заклади освіти при створенні освітніх програм мають керуватися безпосередньо НРК.

Забезпечення якості вищої освіти (QA). Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) передбачає створення системи забезпечення якості вищої освіти, що відповідає Стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2005). Відповідно до Закону у 2015 р. було створено *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (NAQA)*, але через недоліки законодавства та політичні суперечності перший склад Національного агентства фактично не працював і був розпущений у 2017 р. згідно із змінами до Закону України «Про вищу освіту» щодо формування складу Національного агентства. Наприкінці 2018 р. за конкурсним відбором було сформовано новий склад Національного агентства, який у першій половині 2019 р. напруцював необхідну для початку діяльності нормативну базу, а в другій половині року почав здійснювати акредитацію освітніх програм відповідно до вимог Закону. Через пандемію Covid-19 з весни 2020 р. процедура акредитації здійснюється в дистанційному форматі, що обмежує можливість надійно оцінити переваги і недоліки нового підходу до акредитації. Разом з тим, вже сьогодні є очевидною необхідність більш повного врахування оновлених ESG 2015 в українському законодавстві, насамперед, у Законі України «Про вищу освіту» та в Положенні про акредитацію освітніх програм (наказ МОНУ від 11.07.2019 № 977).

Наразі є серйозні виклики щодо розбудови системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. Зокрема, це: уточнення статусу Національного агентства, який має гарантувати його незалежність у прийнятті рішень; створення нормативної бази щодо передбачених Законом інституційної акредитації, незалежних агенцій оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, присудження ступенів доктора філософії та доктора наук.

Досвід перших акредитацій виявив проблеми щодо створення систем внутрішнього забезпечення якості у багатьох ЗВО. Незважаючи на наявність у Законі відповідних положень, заклади не забезпечують можливість вільного вибору здобувачами навчальних дисциплін і формування власних освітніх траєкторій, незалежність від адміністрації органів студентського самоврядування, залученість здобувачів вищої освіти і роботодавців до оцінювання та забезпечення якості. Залишаються істотні проблеми із порушенням академічної доброчесності викладачами та здобувачами. Частково цей стан пояснюється інертністю системи, а частково – недостатньою інституційною автономією, обмеженим фінансуванням, слабкістю зв'язків з роботодавцями, наявністю надмірного регулювання з боку держави щодо кількісних показників освітньої та наукової діяльності.

Інтернаціоналізація вищої освіти (Internationalisation). Закон України «Про вищу освіту» містить прямі норми щодо застосування вимог і положень ESG, EQF LLL, QF EHEA, ISCED, інших міжнародних документів з питань вищої освіти. Він визначає ключові напрями міжнародної діяльності, зокрема, гармонізацію системи вищої освіти України з ЄПВО, співпрацю з європейськими університетами та науковими установами тощо. Важливим напрямом міжнародної діяльності є академічна мобільність здобувачів вищої освіти та працівників ЗВО, що реалізується на підставі постанови КМУ від 12 серпня 2015 р. № 579 «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність».

Водночас залишається незначною частка українських ЗВО, які беруть участь у діяльності міжнародних організацій, представлені в міжнародних університетських рейтингах, запроваджують англійські освітні програми, мають помітну частку іноземних студентів, залучають закордонних викладачів. Кращою є ситуація з реалізацією міжнародних освітніх і наукових проєктів та міжнародною академічною мобільністю. Утім потребує вдосконалення нормативна база з питань визнання результатів академічної мобільності.

Розділ 2. МІСЦЕ УКРАЇНИ НА МАПІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: БОЛОНСЬКИЙ ЗВІТ

Звіти із запровадження Болонського процесу

Олег ШАПОВ

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
генеральний директор директорату вищої освіти і освіти дорослих,
Міністерство освіти і науки України;
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+*

Перший повномасштабний звіт із запровадження реформ за Болонським процесом в країнах Європейського простору вищої освіти підготовлено у 2012 р. Він відтворив у своїй структурі ключові пріоритети розвитку вищої освіти, закріплені Львовенським Комюніке 2009 р., – мобільність, рамки кваліфікацій, якість, соціальний вимір вищої освіти, освіта впродовж життя (LLL) та здатність до працевлаштування (employability), Болонські інструменти. З того часу Звіти із запровадження Болонського процесу в країнах Європейського простору вищої освіти слугують дієвим інструментом періодичного огляду та оцінювання прогресу із запровадження структурних реформ в національних системах вищої освіти відповідно до Болонського процесу для розвитку Європейського простору вищої освіти. Болонські звіти готуються до конференцій міністрів, відповідальних за вищу освіту, країн Європейського простору вищої освіти. Підготовку звітів покладено на Групу супроводу Болонського процесу (BFUG).

Формування проєктів звітів із запровадження Болонського процесу відбувається за координації Європейської мережі освітньої інформації (Eurydice). Надання інформації про прогрес у реформах, досягнення та реалізацію основних положень Болонського процесу забезпечується національними міністерствами, відповідальними за вищу освіту, кількісна інформація готується Євростатом (Європейська Комісія) і національними статистичними службами.

Так, підготовлений до Єреванської міністерської конференції (14-15 травня 2015 р.) Звіт із запровадження Болонського процесу (The European HE Area in 2015: Bologna Process Implementation Report) ґрунтується на індикаторах, представлених у 2012 р., а також нових індикаторах щодо ефективності результатів навчання, здатності до працевлаштування, міжнародної співпраці та мобільності. Удосконалення методології збору й аналізу даних і включення до положень Болонського звіту фундаментальних цінностей Європейського простору вищої освіти – академічна свобода, університетська автономія та верховенство права – здійснено в межах Звіту із запровадження Болонського процесу 2018, опублікованого до Паризької міністерської конференції (24-25 травня 2018 р.).

Особливістю Звіту із запровадження Болонського процесу 2020, представленого до Римської міністерської конференції (19 листопада 2020 р.), став широкий ретроспективний огляд структурних реформ, здійснених країнами Європейського простору вищої освіти з початку їх приєднання до Болонського процесу.

Звіт із запровадження Болонського процесу 2020 побудовано на індикаторах, що використовувалися в попередніх Болонських звітах. Такий підхід дозволив підвищити ефективність застосування вже наявної інформації, відслідкувати прогрес у досягненні зобов'язань Болонського процесу та здійснити співставні порівняння між країнами

**NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU**

Європейського простору вищої освіти. Огляд довгострокових тенденцій розвитку ключових зобов'язань Болонського процесу для Болонського звіту 2020 підготовлено за участі Європейського реєстру із забезпечення якості вищої освіти (EQAR), дослідницького проекту соціального-економічного виміру студентського життя Євростудент (Eurostudent) та Асоціації академічної співпраці (ACA).

На наступних сторінках Огляду представлено розвиток української системи вищої освіти в контексті інтеграції до Європейського простору вищої освіти за тематичними сферами Звітів із запровадження Болонського процесу 2015-2020 рр.

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

2.1. Ландшафт Європейського простору вищої освіти: Україна

(Chapter: 2015 – Context of the European Higher Education Area / 2018 – The European Higher Education Area Landscape / 2020 – European Higher Education Area key data)

Володимир ЛУГОВИЙ

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+

Жаннета ТАЛАНОВА

доктор педагогічних наук, с.н.с., доцент,
г.н.с. Інституту вищої освіти НАПН України,
менеджер з аналітичної роботи
Національного Еразмус+ офісу в Україні

Мережа закладів вищої освіти України. У період 2005-2019 рр. через демографічні, економічні, соціальні, політичні, територіальні причини мережа закладів вищої освіти (ЗВО) зазнала значних змін. Кількість і середній розмір ЗВО істотно зменшилися (рис. 2.1.).

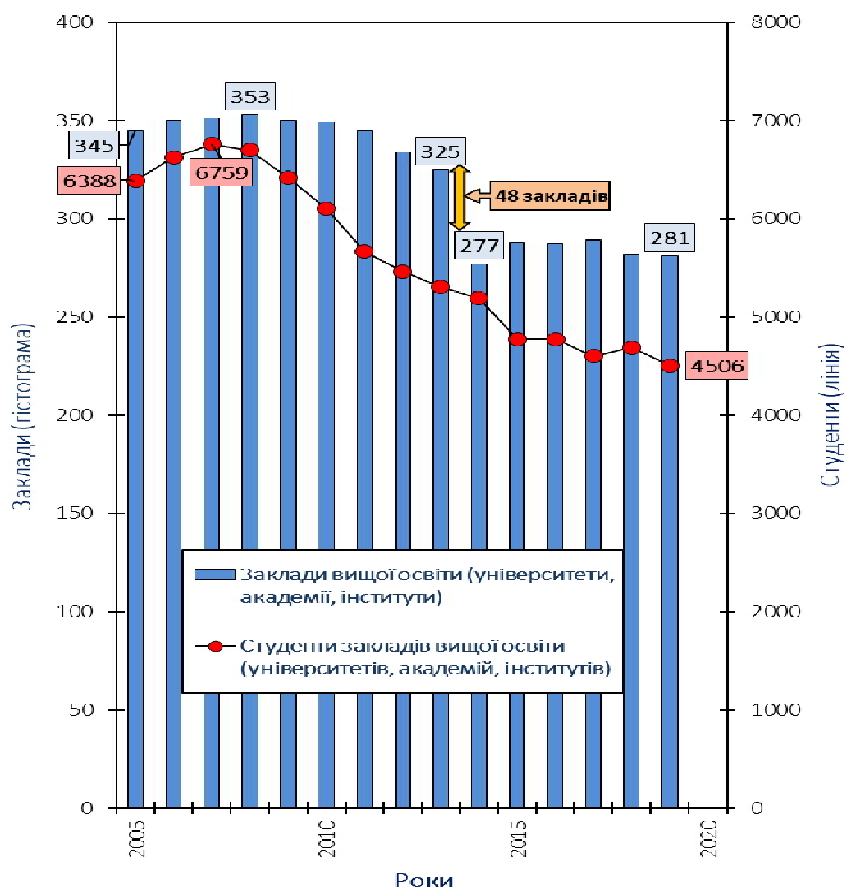

Рис. 2.1. Кількість і середній розмір ЗВО у 2005-2019 рр.

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

Порівняно з 2008 р. кількість ЗВО (університети, академії, інститути) зменшилася з 353 до 281, зокрема на 48 у 2014 р., передовсім за рахунок частини Донецької і Луганської областей, а також АР Крим і м. Севастополя. При цьому середній контингент здобувачів у закладі скоротився з 2007 р. з 6,8 тис. до 4,5 тис. Нині в Україні – 203 ЗВО державної і комунальної та 78 приватної форм власності. Ці ЗВО нерівномірно розміщені по регіонах: у м. Києві – 65, Харківській області – 32, Дніпропетровській – 25, Львівській – 22, Одеській – 20, Запорізькій – 12. Натомість в Чернівецькій області – 3, багатьох інших – по 4.

Контингент здобувачів. За зазначений період чисельність здобувачів у ЗВО зменшилася з 2,4 млн (у 2007 р.) до 1,3 млн (рис. 2.2), а в розрахунку на 10 тис. населення – з 512 до 302.

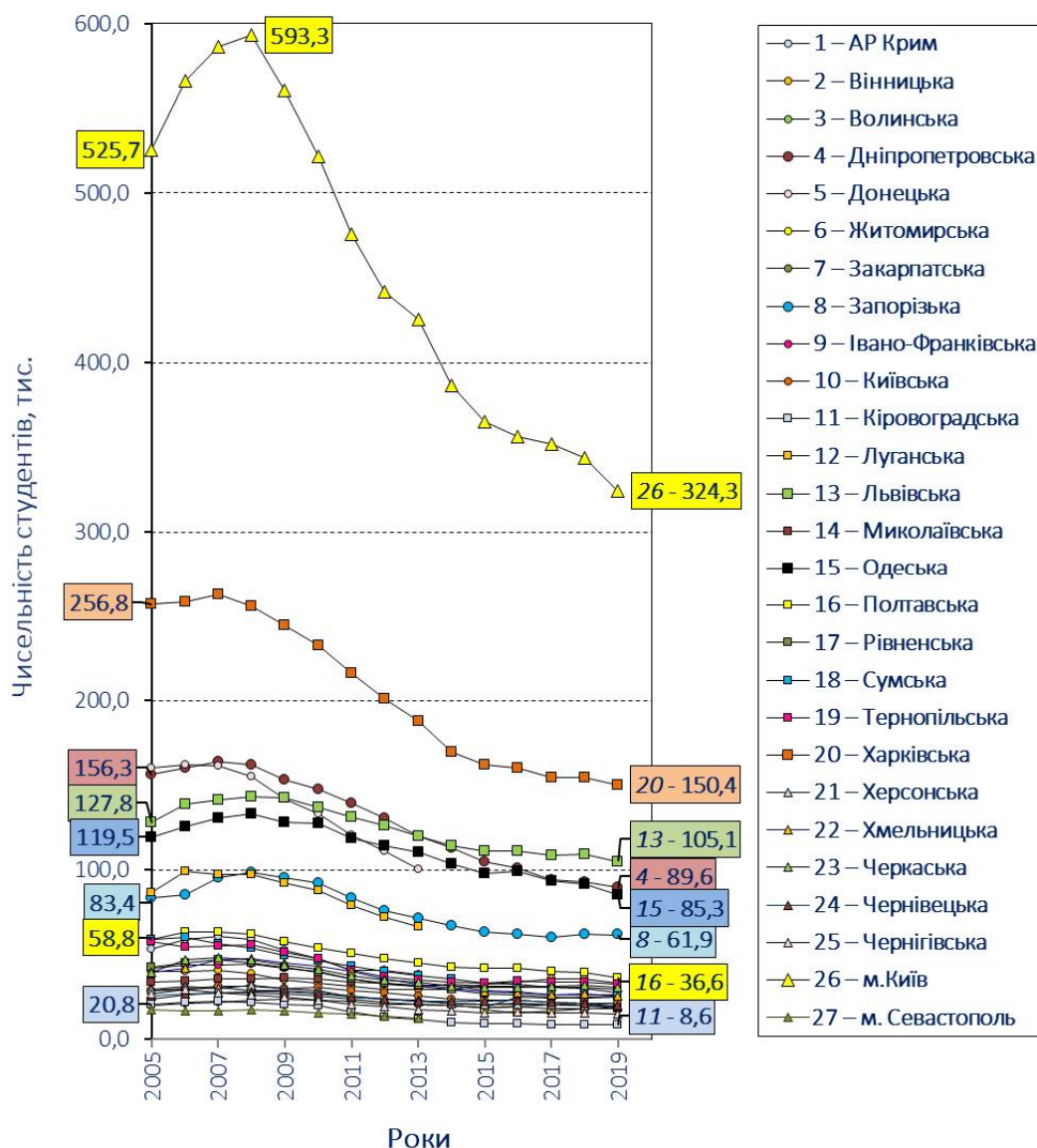

Рис. 2.2. Динаміка чисельності здобувачів вищої освіти за регіонами України

(з 2014 р. без непідконтрольних територій Донецької і Луганської областей та АР Крим і м. Севастополя)

Територіальна розбіжність чисельності здобувачів зросла з 34 до 38 раз: диференціація у 2019 р. становила від 324,3 тис. у м. Києві до 8,6 тис. у Кіровоградській області. Збільшилася і концентрація студентів у невеликій кількості регіонів. У 2005 р. у Дніпропетровській, Донецькій, Львівській, Одеській і Харківській областях і м. Києві навчався 61 % здобувачів, у 2019 р. у

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

Дніпропетровській, Запорізькій, Львівській, Одеській і Харківській областях і м. Києві – 64 %. Більшість (57,2 %) студентів – на бакалаврському рівні, 27,4 % – на магістерському, 15,4 % – навчаються за програмами молодшого спеціаліста. Крім того, в аспірантурі здобувають ступінь доктора філософії 25,2 тис. аспірантів, а ступінь доктора наук у докторантурі – 1,1 тис. докторантів. З 2015 р. в Україні запроваджено новий перелік галузей знань (29) і спеціальностей (121), за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Розподіл здобувачів за цим переліком у 2019 р. наведено на *рис. 2.3 і 2.4*.

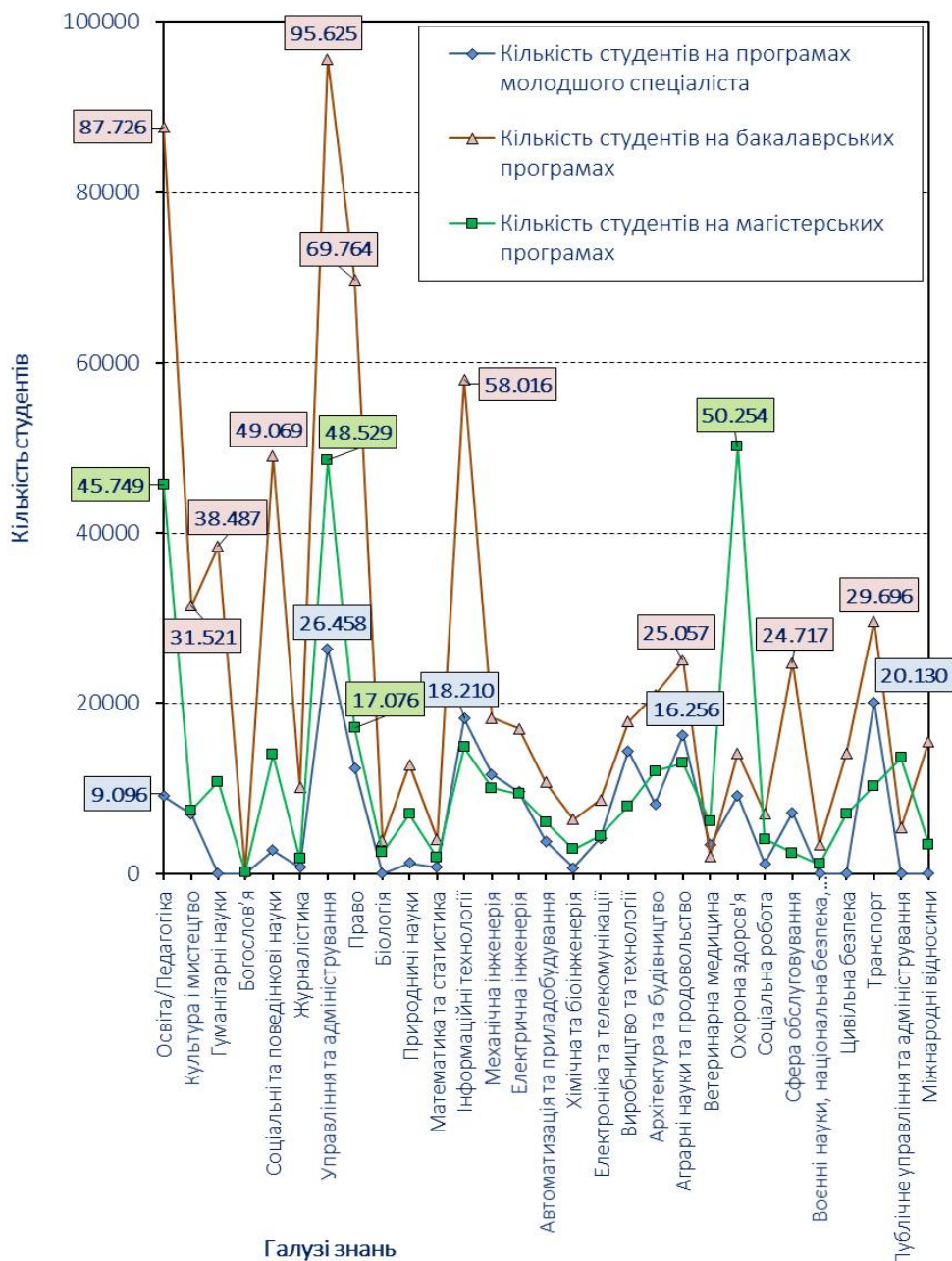

Рис. 2.3. Розподіл здобувачів за програмами підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра і магістра за 29 галузями знань в університетах, академіях та інститутах у 2019 р.

Найбільш популярними серед здобувачів є *галузі знань*: освіта/педагогіка, культура і мистецтво, гуманітарні науки, соціальні та поведінкові науки, управління та адміністрування, право, інформаційні технології, аграрні науки та продовольство, охорона здоров'я, сфера

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

обслуговування, транспорт. Зокрема, для підготовки аспірантів і докторантів: освіта/педагогіка, гуманітарні науки, соціальні та поведінкові науки, управління та адміністрування, право, природничі науки, інформаційні технології, механічна інженерія, аграрні науки та продовольство, охорона здоров'я, публічне управління та адміністрування.

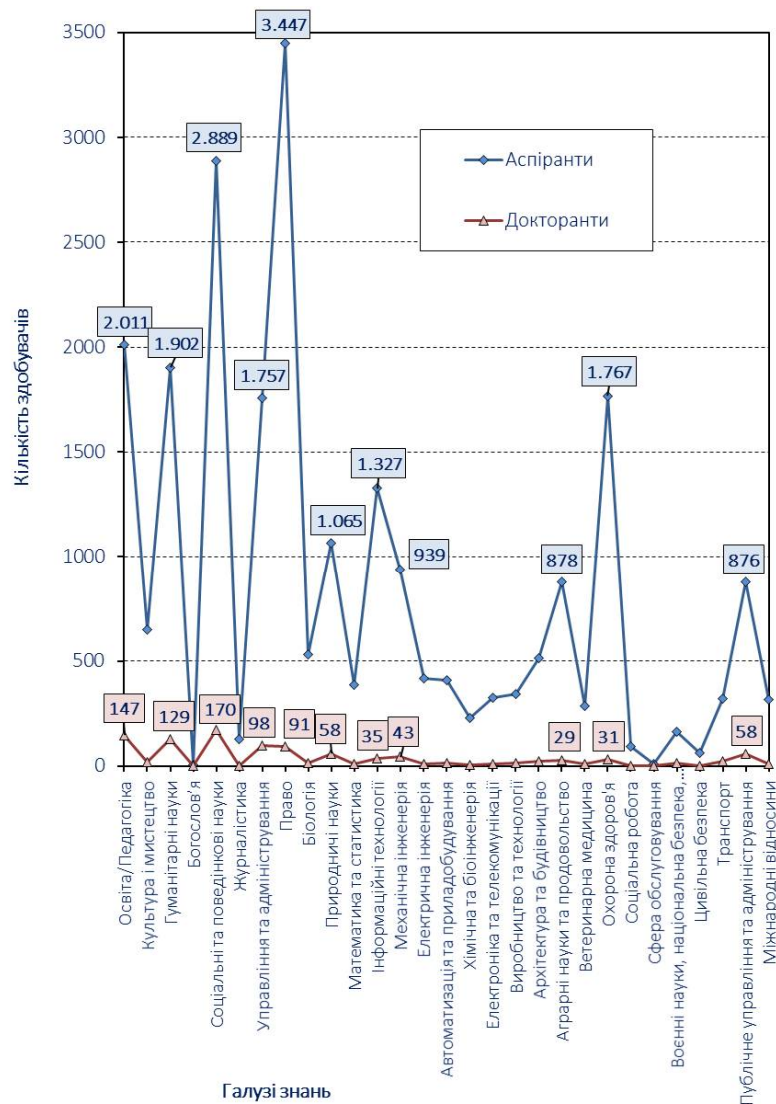

Рис. 2.4. Розподіл аспірантів і докторантів за 29 галузями знань у 2019 р.

В українських ЗВО у 2019 р. навчалися 59,8 тис. студентів-іноземців, що становить 4,7 % від загальної кількості студентів. Найбільше з Індії – 14,3 тис., Марокко – 5,7 тис., Азербайджану – 4,7 тис., Туркменістану – 4,3 тис., Нігерії – 3,3 тис., Єгипту – 2,8 тис., Туреччини – 2,3 тис., Ізраїлю – 2,1 тис., Китаю – 2,0 тис., Грузії, Йорданії, Узбекистану – по 1,5 тис., Гани, Ірану – по 1,4 тис. студентів. Натомість дуже мало з країн – членів ОЕСР (OECD).

Науково-педагогічні, педагогічні і наукові працівники. У 2019/20 навчальному році у ЗВО працювало 104,7 тис. науково-педагогічних, 22,8 тис. педагогічних і 6,0 тис. наукових працівників. Понад 70 % наявних в економіці України кандидатів наук (докторів філософії) і докторів наук працюють за основним місцем роботи у ЗВО. Головними проблемами для ефективної діяльності університетських викладачів є високе навантаження, неконкурентоспроможна заробітна плата, слабка інфраструктура.

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

Видатки на вищу освіту. Основними джерелами фінансування вищої освіти є державний бюджет, місцеві бюджети, юридичні та фізичні особи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість студентів в ЗВО України за джерелами фінансування навчання

№	Джерело фінансування	2007/08 (максимум)	2016/17	2019/20 (мінімум)	2019/20 до 2007/08 %
1	2	3	4	5	6
<i>I. Кількість студентів</i>					
1	Усі джерела	2372462	1369432	1266121	53,4
2	Державний бюджет	807543	652935	534967	66,2
3	Місцевий бюджет	18749	12317	10926	58,3
4	Юридичні особи	12474	9227	2935	23,5
5	Фізичні особи	1533696	694953	717293	46,8
<i>II. Частка студентів, %</i>					
1	Усі джерела	100,0	100,0	100,0	
2	Державний бюджет	34,1	47,7	42,3	124,0
3	Місцевий бюджет	0,8	0,9	0,9	112,5
4	Юридичні особи	0,5	0,7	0,2	40,0
5	Фізичні особи	64,6	50,7	56,6	87,6

Хоча впродовж 2005-2019 рр. роль різних джерел фінансування підготовки змінювалася, частка здобувачів, які навчаються за кошти фізичних осіб, завжди була домінуючою.

Загалом, у 2019 р. обсяг фінансування ЗВО становив 1,2 % ВВП (48 млрд грн), що дорівнює середньому аналогічному показнику (1,2 % ВВП у 2017 р.) у 23 країнах ЄС – членах ОЕСР, і складався з:

- 44 млрд грн видатків на вищу освіту із державного бюджету, у тому числі 27 млрд грн із загального фонду і 17 млрд грн із спеціального фонду;
- 3 млрд грн (оцінка за контингентом здобувачів), що освоєні приватними ЗВО;
- 1 млрд грн, що загалом освоєні ЗВО на виконання наукових досліджень і розробок з усіх джерел фінансування.

Висновки. Українська вища освіта останніми роками переживає стагнацію, водночас все ще зберігаючи раніше накопичений потенціал і привабливість.

Основна проблема національної вищої освіти – розпорошеність і подрібненість мережі її ЗВО, відтак дефіцит ресурсного забезпечення, неефективність видатків та управління, слабкість дослідницької діяльності.

Це зумовлює недостатню конкурентоздатність українських закладів. В інтерпретації Шанхайського рейтингу (ARWU) Україна є білою плямою на європейському континенті: українських ЗВО немає серед топ-1000 закладів загальної версії на відміну від 60 інших країн світу, а також у галузевій версії (за 54 предметними областями) цього рейтингу на відміну від 90 інших країн.

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

2.2. Викладання і навчання (ЄКТС, результати навчання)

(Chapter: 2018 – Learning and Teaching)

Юрій РАШКЕВИЧ

*доктор технічних наук, професор,
член Національного агентства кваліфікацій,
заступник Міністра освіти і науки України (2017-2019 рр.)
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+*

Олена ОРЖЕЛЬ

*доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

«Повернення» до викладання і навчання – першої університетської місії – актуалізувалось у Європейському просторі вищої освіти у 2010-х роках, свідченням чого є ухвалення Європейською асоціацією університетів у 2017 р. *Європейських принципів вдосконалення викладання і навчання* (European Principles for the Enhancement of Learning and Teaching); започаткування у цьому ж році *Європейського форуму з викладання та навчання* (European Learning&Teaching Forum); заснування центрів вдосконалення викладання і навчання у багатьох європейських університетах.

Удосконалення викладання і навчання як стратегічний пріоритет і ключовий напрям реформування вищої освіти був засвідчений *Єреванським комюніке 2015 р.* (Enhancing the quality and relevance of learning and teaching is the main mission of the ENEA), *Паризьким комюніке 2018 р.* (the core mission of the Bologna Process and the main objective of structural reforms have been to ensure and enhance the quality and relevance of learning and teaching) та нещодавно підтверджено *Римським комюніке 2020 р.*, серед іншого, через ухвалення *«Рекомендацій національним органам влади щодо вдосконалення навчання і викладання у вищій освіті в ЄПВО»* (Recommendations to National Authorities for the Enhancement of Higher Education Learning and Teaching in the ENEA).

У ЄПВО зусилля щодо модернізації та вдосконалення освітніх програм позначені переходом до *студентоцентрованого підходу*, зосередженням на формуванні/розвитку компетентностей у студента через досягнення відповідних *результатів навчання*, запровадженням *Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи* у якості інструмента розуміння, порівняння та удосконалення якості освітніх програм.

У модернізації та розробленні освітніх програм, укорінених у компетентнісному та студентоцентрованому підходах, запровадженні ЄКТС та орієнтації на результати навчання, система вищої освіти України демонструє непогані результати. Болонський звіт 2018 р. засвідчив значний прогрес у запровадженні ЄКТС в Україні та відніс її до списку тих країн ЄПВО, які стовідсотково застосовують ЄКТС в описі програм першого (бакалаврського) і другого (магістерського) циклів. Наразі національне нормативно-правове забезпечення Болонського

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

процесу вимагає застосування ЄКТС в описах освітніх програм бакалаврського, магістерського рівнів і освітньої компоненти програм підготовки доктора філософії.

ЄКТС увійшла в українську систему вищої освіти відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.10.2009 р. № 943 та ухвалення Міністерством відповідних методичних рекомендацій від 26.02.2010 р. № 1/9-119. ЄКТС була остаточно легітимізована Законом України «Про вищу освіту» у **2014** р., який утвердив нову назву і дав *визначення ЄКТС* як системи трансферу і накопичення кредитів, що використовується в ЄПВО з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти, ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС; *кредиту* як одиниці вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання; *уточнив* обсяг одного кредиту (30 годин); окреслив орієнтовне навантаження навчального року в обсязі 60 кредитів; встановив у кредитах обсяги бакалаврських і магістерських програм. Закон України «Про вищу освіту» зобов'язав заклади вищої освіти на підставі відповідної освітньої програми розробляти навчальний план, що визначає перелік та обсяг освітніх компонентів у кредитах ЄКТС.

Паралельно з утвердженням ЄКТС в системі вищої освіти України відбувався *перегляд освітніх програм*: оновлення їх змісту, удосконалення формулювання результатів навчання та побудова для них адекватної системи оцінювання. Ця практика була узагальнена у Методичних рекомендаціях щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 1.06.2016 р. № 600. Цей документ, зокрема, застосовує розповсюджене в ЄПВО та закріплене Законом України «Про вищу освіту» *визначення результатів навчання* (знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів); підтверджує вимогу визначати обсяги освітньої програми у кредитах ЄКТС та надавати для кожної спеціальності перелік загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей.

На допомогу українським ЗВО було перекладено та видано за підтримки Національного Еразмус+ офісу та Британської Ради в Україні актуальні документи ЄПВО: *Довідник користувача ЄКТС* (ECTS Users' Guide), ухвалений у 2015 р. Єреванською конференцією міністрів країн-учасниць Болонського процесу та рекомендований Міністерством освіти і науки України у якості методичних матеріалів для закладів вищої освіти, *Методичні рекомендації для розроблення профілів ступеневих програм*, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання (проєкт EC CoRe-2).

Болонський звіт **2020** підтверджує прихильність України до продовження реформування освітніх програм з орієнтацією на ЄКТС і результати навчання. Посилаючись на рекомендації Довідника користувача ЄКТС, автори Болонського звіту зібрали дані щодо належного запровадження та застосування ЄКТС національними системами вищої освіти, зосередившись на ролі національних агентств, відповідальних за зовнішнє забезпечення якості вищої освіти, у моніторингу застосування ЄКТС. Іншими словами, здійснення національними агентствами у ході зовнішніх процедур оцінювання якості вищої освіти моніторингу застосування ЄКТС за нижчезгаданими критеріями свідчитиме про належне застосування ЄКТС на національному рівні:

1) кредити визначаються і розподіляються на основі результатів навчання і навантаження студента;

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

- 2) моніторинг розподілу кредитів здійснюється регулярно і супроводжується внесенням змін, якщо вони необхідні;
- 3) ЄКТС використовується у якості системи накопичення кредитів, присвоєних студенту під час навчання у ЗВО;
- 4) ЄКТС використовується у якості системи трансферу кредитів, присвоєних студенту в іншому закладі країни;
- 5) ЄКТС використовується у якості системи *трансферу кредитів, присвоєних під час навчання за кордоном*;
- 6) у ЗВО запроваджено *належну систему оскарження та апеляцій* щодо проблем із визнанням кредитів.

За даними Болонського звіту **2020** Україна входить до групи країн, які з 6 вищезгаданих критеріїв *дотримуються 4-5*. Наразі невідомі вітчизняні ЗВО, у яких на системному рівні впроваджено систему оскарження та апеляцій щодо визнання кредитів. Крім того, до цього часу, не зважаючи на введення в дію Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність, затвердженого постановою КМУ від 12 липня 2015 р. № 579, на інституційному рівні не вирішено питання автоматичного визнання результатів навчання і перезарахування кредитів, присвоєних студенту під час навчання за кордоном. Також, лише поодинокі ЗВО реально здійснюють моніторинг і за потреби корекцію присвоєних компонентам освітньої програми кредитів ЄКТС.

Слід зазначити, що в Україні сьогодні практично не застосовується передбачена ЄКТС система конвертації балів. Більшість закладів вищої освіти не надають інформацію про розподіл балів, використовують паралельно декілька шкал оцінювання, зокрема давно скасовану «національну шкалу» і «шкалу ЄКТС», яка лише частково відповідає редакції ECTS Users' Guide, що діяла до 2009. Потребують подальшого удосконалення якості формулювання результатів навчання та розбудова для них ефективної системи оцінювання та валідації. Лише окремі заклади вищої освіти використовують модуляризовані освітні програми та передбачають у них наявність «вікна мобільності», мають англomовні каталоги курсів/інформаційні пакети, розміщені на своїх веб-сайтах і щорічно обновлювані.

Відповідно до пріоритетів Римського комюніке та «Рекомендацій щодо національної/урядової підтримки/дії для покращення навчання і викладання у вищій освіті в ЄПВО» українські заклади вищої освіти мають удосконалювати викладання і навчання в контексті студентоцентрованого і компетентнісного підходів, віддаючи належне цифровізації, на основі інновацій і структурованого діалогу із стейкхолдерами, із врахуванням даних емпіричних досліджень і наукових розвідок.

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

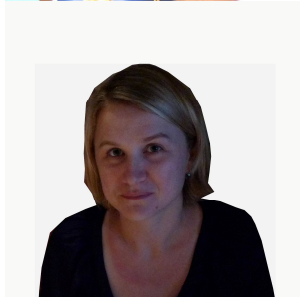
2.3. Ступені та кваліфікації

(Chapter: 2015 – Degrees and Qualifications / 2018 – Degrees and Qualifications / 2020 – Degree structures)

Вадим ЗАХАРЧЕНКО

доктор технічних наук, професор,
проректор Національного університету
«Одеська морська академія»
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+

Оксана ВОРОБИЙОВА

кандидат наук з державного управління,
провідний науковий співробітник
відділу політики та врядування у вищій освіті
Інституту вищої освіти НАПН України

У Болонському звіті «The European Higher Education Area in **2015**: Bologna Process Implementation Process» в частині, що стосується України, частково представлені дані щодо наявності системи ступенів вищої освіти, але відсутні дані щодо Національної рамки кваліфікацій, ЄКТС, Додатку до диплома, визнання та імплементації Лісабонської конвенції про визнання.

Ступені вищої освіти. За Болонським звітами **2018** (БЗ 2018, 102, 103) та **2020** (БЗ 2020, 49) в Україні наявні *програми короткого циклу вищої освіти*. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» з 2014 р. ступень «молодший бакалавр» віднесено до короткого циклу вищої освіти, а вступ на навчання за програмами вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» припинився з 2019 р. За Болонським звітом **2018** Україна віднесена до групи країн ЄПВО, де частка програм короткого циклу становила від 25 % до 49,9 % (у цю групи входять Сполучене Королівство (Шотландія), Данія, Кіпр) (БЗ 2018, 103).

Згідно з «The European Higher Education Area in **2018**: Bologna Process Implementation Process» в Україні для першого (бакалаврського) циклу поширена модель 240 кредитів ЄКТС (такий підхід у Грузії, Греції та Туреччині) (БЗ 2018, 96). Цю тенденцію підтверджує і «The European Higher Education Area in **2020**: Bologna Process Implementation Process», де зазначено, що «*модель 240 кредитів також досить поширена, застосовуючись до більшості програм першого циклу приблизно в третині країн ЄПВО. Грузія, Греція, Казахстан, Туреччина та Україна застосовують цю модель до всіх програм першого циклу*» (БЗ 2020, 46). Також в Україні після закінчення першого циклу вступають на другий цикл навчання протягом одного року 75-100 % випускників (Албанія, Греція, Люксембург, Нідерланди, Словаччина, Хорватія) (БЗ 2020, 100). Необхідно зазначити, що наразі в Україні допускається також і 180 кредитів ЄКТС за бакалаврським рівнем, але не часто використовується. Зокрема, такий нормативний обсяг визначено стандартом вищої освіти для спеціальності «Правоохоронна діяльність». Для осіб, які вступають на бакалаврські програми з дипломом про вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня «молодшого спеціаліста» (поки така підготовка існує як наслідок попередньої вітчизняної системи ступенів), термін навчання за 4-річною (240 кредитів ЄКТС) програмою може скорочуватися на один рік. Таким випускниками видається Додаток до диплома, де обсяг

**NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU**

освітньої програми складає 180 кредитів ЄКТС, але зазначається, що вступ відбувався на основі попередньо здобутої кваліфікації вищої освіти молодшого спеціаліста. Водночас, кількість таких випадків є не дуже великою та існує в межах перехідного періоду, але Закон України «Про вищу освіту» орієнтує на те, що обсяг освітньої програми не може не скорочуватися в кредитах ЄКТС, а можуть зараховуватися окремі результати попереднього навчання і відповідні кредити.

Відповідно до Болонського звіту **2018** для *другого (магістерського) циклу* в Україні притаманна модель 90 кредитів ЄКТС (такий підхід практикують Ірландія та Шотландія) (БЗ 2018, 97). Ситуація не змінилася згідно з Болонським звітом **2020 – модель 90 кредитів ЄКТС домінує** в Україні (Греція, Мальта, Сполучене Королівство (Шотландія) (БЗ 2020, 47). У той же час в Україні законодавчо допускається й 240 кредитів ЄКТС для освітньо-професійних програм, але така практика не розповсюджена через обмеженість фінансових та інших ресурсів. Також Закон України «Про вищу освіту» передбачає, що для освітньо-наукових програм підготовки магістрів нормативний обсяг має становити 240 кредитів ЄКТС.

Сумарне за першим і другим циклами вищої освіти *навчальне навантаження* в Україні становить 330 ECTS (як в Ірландії та Шотландії) за Болонським звітом **2018** (БЗ 2018, 98). За наступним звітом **2020** до країн з таким сумарним обсягом навчального навантаження додалася Греція (БЗ 2020, 48).

Програми третього циклу в Україні тривають 4 роки (така ж тривалість в Швеції, Ірландії, Бельгії, Угорщині, Туреччині) (БЗ 2018, 107), причому кількість кредитів ЄКТС за цими програмами – від 30 до 60 (БЗ 2018, 108). Менше 5 % випускників другого циклу вступають на програми третього циклу (такий відсоток також в Албанії Андоррі, Бельгії (Французька громада), Болгарії, Угорщині, Казахстані, Литві, Люксембурзі, Чорногорії, Польщі, Португалії) за Болонським звітом **2018** (БЗ 2018, 105).

В Україні наявні *інтегровані* освітні програми, що ведуть до ступеня другого (магістерського) циклу, а відсоток студентів за такими програмами становить менше 10 % (такий відсоток також мають Іспанія, Польща, Туреччина) згідно з Болонськими звітами **2018** (БЗ 2018, 109) та **2020** (БЗ 2020, 51).

За Болонськими звітами **2018** (БЗ 2018, 111) та **2020** (БЗ 2020, 53) в Україні немає освітніх програм поза Болонською ступеневою структурою, як і в переважній більшості країн ЄПВО.

Додаток до диплома і Національна рамка кваліфікацій. Згідно з Болонським звітом **2018** в Україні *Додаток до диплома* видається «*всім випускникам першого та другого циклів, автоматично, поширеною європейською мовою та безкоштовно*» (БЗ 2018, 115), а за програмами короткого циклу вищої освіти та третьому циклу *Додаток до диплома* видається не всім випускникам, також відсутні масштабні проекти щодо *оцифрування Додатку до диплома*. (БЗ 2018, 116). У наступному Болонському звіті **2020** Україна характеризується як країна, де *Додаток до диплома* у європейському форматі EU/CoE/UNESCO видається кожному випускнику першого та другого циклів *автоматично та широко поширеною європейською мовою* (БЗ 2020, 57). Наразі в Україні на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) циклах вищої освіти *Додаток до диплома* видається двома мовами – українською та англійською. На короткому (початковому, молодший бакалавр) циклі підготовка розпочалася лише у 2019 р. і дипломи та додатки до них ще не видавалися. Утім, вітчизняна форма *Додатку до диплома* європейського зразка на сьогодні не повною мірою відповідає затвердженій у 2018 р. на Паризькій конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту, країн ЄПВО. Наразі готується відповідний наказ МОНУ щодо оновлення форми *Додатку*.

Національна рамка кваліфікацій в Україні була затверджена ще в 2011 р. (10 рівнів, постанова КМУ від 23.11.2011 р. № 1341) за участі Національної команди експертів з реформування вищої освіти Програми ЄС Темпус, наразі відповідно до змін у QF EHEA НРК

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

оновлено (8 рівнів, постанова КМУ від 25.06.2020 № 519). За показником «Розбудова національних систем кваліфікацій» у Болонському звіті **2018** Україна знаходиться на *кроці 6* – «*НРК прийнято на законодавчому рівні*» (БЗ 2018, 120), а вже у Болонському звіті **2020** за показником «Упровадження національних систем кваліфікацій, 2018/19» визначено місце України як *кроки 7-9*, що означає: «*кваліфікація була включена до НРК; освітні програми оновлені на основі результатів навчання, включених до НРК; впровадження НРК розпочалося з узгодження ролі та відповідальності ЗВО, якості агенції та інших органів*» (БЗ 2020, 59).

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

2.4. Забезпечення якості та визнання

(Chapter: 2015 – Quality Assurance / 2018 – Quality Assurance and Recognition / 2020 – Quality Assurance and Recognition)

Михайло ВИННИЦЬКИЙ

доктор філософії,
керівник Секретаріату Національного агентства
із забезпечення якості вищої освіти;
доцент Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»,
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+

Володимир ЛУГОВИЙ

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+

Оксана ВОРОБИЙОВА

кандидат наук з державного управління,
провідний науковий співробітник
відділу політики та врядування у вищій освіті
Інституту вищої освіти НАПН України

За період 2005-2020 рр., особливо останніми роками, Україна продемонструвала істотний прогрес у забезпеченні якості та визнанні ступенів і кваліфікацій вищої освіти. Відповідно до законів України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.) створено і функціонує Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (постанови КМУ від 15.04.2015 № 244, від 21.08.2019 № 761), реалізується масова програмна акредитація (наказ МОНУ від 11.07.2019 № 977), – понад 1 тис. акредитацій проведено за 2020 р., – та готується інституційна (проект відповідного положення на узгодженні в КМУ), затверджено оновлену Національну рамку кваліфікацій тощо.

Система забезпечення якості вищої освіти. У Звіті «The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process Implementation Process» щодо України *відсутні дані*, які стосуються показників системи забезпечення якості вищої освіти, адже інформація до Болонського звіту готується та подається майже за рік до формування остаточної версії документу, тож станом на 2014 р. даних за показниками, що характеризують стан забезпечення якості в Україні ще не було.

Згідно з «The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Process» Україна відноситься до групи країн, де «ЗВО юридично зобов'язані мати стратегію забезпечення якості, але не зобов'язані її публікувати» (у цю групу входять Іспанія, Польща, Франція) (БЗ 2018, 129), та до групи країн, у яких «зовнішня система забезпечення якості

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

включає більшість елементів ESG 2015» (у групі – Іспанія, Італія, Латвія, Франція) (БЗ 2018, 132).

У Звіті «The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Process» Україна позиціонується як така, де «система забезпечення якості функціонує у всій країні, але ще не повністю узгоджена з ESG» (такий стан у Чехії, Хорватії, Туреччині) (БЗ 2020,73).

Залучення студентів, роботодавців до забезпечення якості. За Болонським звітом 2018 Україну віднесено до країн, де «участь студентів у зовнішньому забезпеченні якості відбувається час від часу» (у цій групі Чехія, Швейцарія, Ісландія) (БЗ 2018, 133), та до країн, у яких «студенти беруть участь у чотирьох із п'яти згаданих рівнів» (у групі Естонія, Польща, Словенія, Боснія і Герцеговина, Туреччина, Фінляндія) (БЗ 2018, 134). Уже у наступному Болонському звіті 2020 зазначено «у всіх оглядах забезпечення якості студенти беруть участь як повноправні члени на п'яти рівнях: у структурах управління національних агентств із забезпечення якості; у зовнішніх оглядових групах; при підготовці звітів про самооцінку; у процесі прийняття рішень щодо зовнішніх оглядів; при подальших процедурах» (БЗ 2020, 74).

Україна належить до групи країн, де є «обов'язкове залучення роботодавців до органів управління якістю» (у цю групу входять Норвегія, Італія, Португалія, Естонія, Польща, Словенія, Боснія і Герцеговина, Туреччина, Фінляндія) (БЗ, 135).

Міжнародна участь у забезпеченні якості вищої освіти. За Болонським звітом 2018 показник «рівень міжнародної участі у зовнішньому забезпеченні якості» відносить Україну до країн, де «виконуються усі чотири аспекти: агентства є членами або філіями ENQA; міжнародні колеги / експерти беруть участь в управлінні національними органами з контролю якості; міжнародні колеги / експерти беруть участь як члени / спостерігачі в оціночних групах; міжнародні колеги / експерти беруть участь у подальших процедурах» (у цю групу входять Норвегія, Іспанія, Франція, Німеччина, Фінляндія) (БЗ 2018, 136). Однак за результатами Болонського звіту 2020 цей показник погіршився і змінився на «дотримано один із чотирьох аспектів» (БЗ 2020, 76).

У грудні 2020 р. при Національному агентстві створено міжнародну дорадчу раду на виконання третього і четвертого пунктів: «міжнародні колеги / експерти беруть участь в управлінні національними органами з контролю якості» та «міжнародні колеги / експерти беруть участь у подальших процедурах». Наразі міжнародні експерти не беруть участь безпосередньо в акредитаційних процедурах через високу вартість їх залучення. У проекті Положення про інституційну акредитацію залучення міжнародних експертів передбачено. Також Національне агентство є асоційованим членом ENQA і повним членом INQAANE та EENQA, але не зареєстроване в EQAR. Таким чином, станом на 2020 р. Україна виконує три із чотирьох вимог, тож у наступному Болонському звіті буде продемонстровано значний прогрес за цим показником.

Щодо «рівня відкритості до транскордонного забезпечення якості агентств, зареєстрованих за EQAR», то за Болонським звітом 2018 Україна у групі країн, де «тривають обговорення або розроблені плани щодо встановлення правової бази, що дозволяє агенціям, зареєстрованим EQAR, працювати в країні» (БЗ 2018, 140). У наступному Болонському звіті 2020 Україна має статус країни, де «усі установи та програми можуть обрати оцінювання відповідним агентством із забезпечення якості з-за меж країни для виконання своїх зобов'язань щодо зовнішнього забезпечення якості при дотриманні національних вимог. Реєстрація EQAR завжди служить критерієм для дозволу агентствам проводити транскордонну оцінку / акредитацію / аудит» (БЗ 2020, 77).

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

Наразі розпорядженням КМУ від 10 липня 2019 р. № 554-р затверджено перелік акредитаційних агентств та агентств із забезпечення якості вищої освіти, які видають сертифікати про акредитацію освітніх програм, що визнаються в Україні. Цей перелік складається із агентств, зареєстрованих в EQAR.

Забезпечення якості спільних освітніх програм. Згідно з Болонським звітом **2018** за індикатором «країни, що допускають європейський підхід до забезпечення якості спільних програм», Україну віднесено до країн, де «європейський підхід до забезпечення якості спільних програм не дозволено законодавством» (до цієї групи входять Чехія, Словаччина, Словенія, Румунія, Норвегія, Швеція та ін.) (БЗ 2018, 141). Ця тенденція прослідковується і в наступні роки відповідно до Болонського звіту **2020** (БЗ 2020, 79).

Визнання. Принципи Лісабонської конвенції полягають у тому, що:

- 1) заявник мають право на справедливе оцінювання;
- 2) відбувається визнання, якщо неможливо довести істотних відмінностей;
- 3) законодавство або рекомендації заохочують порівнювати результати навчання, а не зміст програми;
- 4) у випадках негативні рішення компетентний орган з визнання доводить існування істотної різниці;
- 5) право заявника на оскарження рішення про визнання.

Реалізація цих принципів – це важливий крок до автоматичного визнання.

У питанні визнання принципів Лісабонської конвенції у національному законодавстві за Болонським звітом **2018** Україна належить до країн, де визнаються «чотири принципи, визначені національним законодавством» (у групі Туреччина, Румунія, Молдова, Чехія, Угорщина, Польща, Італія та ін.) (БЗ 2018, 143). Ця тенденція залишається сталою і в наступні роки за Болонським звітом **2020** (БЗ 2020, 84).

Щодо контролю у зовнішньому забезпеченні якості принципів Лісабонської конвенції про визнання, Україна належить до групи країн, де «відсутні законодавчі вимоги і це було б незвичною практикою» (до цієї групи входять більшість країн (29) – Латвія, Естонія, Норвегія, Фінляндія, Франція, Іспанія, Італія та ін.) за Болонським звітом **2018** (БЗ 2018, 143). Що стосується відповідальної установи, яка приймає остаточні рішення щодо визнання іноземних кваліфікацій для академічних цілей, то Україна належить до групи країн, де таку функцію здійснює ЗВО, як і в «переважній кількості інших 39 країнах» (БЗ 2018, 145). Щодо додаткових процедур визнання кваліфікацій вищої освіти інших країн ЄПВО, то Україна належить до групи країн, де присутні вимоги щодо «додаткових процедур для всіх країн ЄПВО» (Латвія, Естонія, Білорусь, Польща, Туреччина, Румунія, Чехія, Угорщина та ін.) (БЗ 2018, 146).

За Болонським звітом **2018** в Україні «визнання кваліфікацій, які мають біженці, переміщені особи та особи, що опинились у ситуації, схожій на біженця» «законодавчо вимагається» (Італія, Франція, Німеччина, Польща, Чехія та ін.) (БЗ 2018, 150). У Болонському звіті **2020** Україна входить до групи, де «існує чітка законодавча вимога щодо дотримання процедур» (БЗ 2020, 85).

За показником «рівень системи (автоматичне) визнання академічних цілей», згідно з Болонським звітом **2018**, Україна перебуває серед країн, де «немає автоматичного визнання; щонайменше дві умови застосовуються до практики визнання» (БЗ 2018, 148). У Болонському звіті **2020** спостерігається прогрес, адже Україна перебуває в групі країн, де «автоматичне визнання застосовується, що означає, що всі кваліфікації вищої освіти, надані в цих країнах, системно визнаються на рівні, порівняному з академічними кваліфікаціями в країні походження, і дають право на вступ для подальшого навчання за програмами на наступному рівні. Усі наступні умови застосовуються до практики визнання: національне законодавство

**NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU**

було переглянуто та, за необхідності, змінено, щоб забезпечити дотримання принципів Лісабонської конвенції про визнання (LRC); ЗВО або органи визнання отримують чіткі вказівки щодо належного впровадження принципів LRC; рішення про визнання приймаються протягом чотирьох місяців; процедури оскарження діють і приймаються рішення у чіткі та розумні строки; практика визнання у ЗВО контролюється зовнішнім забезпеченням якості відповідно до Європейських стандартів та рекомендацій 2015» (БЗ 2020, 87).

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

2.5. СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

(Chapter: 2015 – Social Dimension in Higher Education; Lifelong Learning / 2018 – Opening Higher Education to a Diverse Student Population / 2020 – Social Dimension; Chapter: 2015 – Effective Outcomes and Employability / 2018 – Relevance of the Outcomes and Employability)

Андрій СТАВИЦЬКИЙ

*доктор економічних наук, доцент
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+*

Катерина ТРИМА

*кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник
відділу політики та врядування у вищій освіті
Інституту вищої освіти НАПН України*

Відкритість вищої освіти для різних категорій здобувачів, соціальний вимір. Через обмеженість інформації щодо відкритості вищої освіти для різноманітної студентської спільноти в Україні у Болонських звітах відсутні відповідні дані, що ускладнює процес порівняння прогресу реформ з європейськими аналогами. Починаючи з Болонського звіту **2018**, наявна узагальнена інформація, яка характеризує гендерний баланс у вищій освіті при вступі, під час та після закінчення навчання. Дані показують, що європейські країни передусім досліджують питання *статі* осіб (46 країн), *їхнього віку* (44 країни) та *рівня кваліфікації*, на який відбувається вступ (43 країни). Під час навчання та після випуску, як правило, детально досліджуються лише перші дві характеристики. Слід зазначити, що деякі країни ЄПВО надають дані щодо кількості осіб з *особливими потребами*, *соціально-економічним статусом*, статусом *міграції*, статусом *меншин*. Більшість з цих показників використовуються в Україні для обчислення студентських і соціальних стипендій, однак ці показники не публікуються в агрегованому вигляді та не представлені на рівні офіційної державної статистики та публічних даних закладів вищої освіти.

Важливою проблемою є досягнення *гендерної рівності* в ЗВО. Слід зазначити, що в Україні гарантується рівноправність чоловіків і жінок, а представництво жінок серед здобувачів вищої освіти за Болонським звітом **2020** складає близько 50 % (до цієї групи також належать Люксембург, Німеччина, Кіпр, Швейцарія), середній показник у ЄПВО – 54 %. У Статистичному бюлетені Державного комітету статистики «Вища освіта в Україні: 2019 р.» представлено детальну інформацію щодо гендерного балансу в системі вищої освіти України: у 2019/2020 н. р. у системі вищої освіти України навчається 650 780 осіб жіночої статі, що становить 51,4 % від загальної кількості студентів.

Болонський звіт 2020 демонструє, що Україна значно відстає за показником частки здобувачів вищої освіти у віці понад 30 років. Якщо у найбільш розвинутих країнах цей показник близько 30 %, у середньому в ЄПВО – 17 %, то в Україні він становить лише 6,5 %.

Наразі за показником «частка населення з вищою освітою» Україна посідає друге місце в Європі, майже 58 % осіб від 23 до 34 років мають вищу освіту, у віці 35-44 роки вищу освіту мають майже 52 % осіб, 45-54 роки – 47,2 %, 55-64 – 43,6 % – за даними Болонського звіту **2020**. Зацікавлення дорослих осіб старшого віку в отриманні освіти протягом життя відображені у

**NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU**

Болонському звіті 2020, наразі Україна віднесена до країн, де результати неформальної освіти визнаються в окремих ЗВО, що є певним бар'єром для здобуття вищої освіти дорослого населення з досвідом роботи та набутою неформальною освітою.

В Болонському звіті **2020** Україна фактично не представлена в контексті показників щодо доступу до вищої освіти для категорій осіб з обмеженими можливостями. Заходи передбачають: моніторинг за кількістю здобувачів з обмеженим доступом до вищої освіти; розроблення довгострокових політик з залучення до вищої освіти осіб з обмеженими можливостями; заходи на державному рівні, спрямовані на допомогу здобувачам вищої освіти або фінансування ЗВО; заходи на державному рівні, спрямовані на те, щоб особи з особливими потребами/обмеженими можливостями отримали доступ до вищої освіти тощо. Слід зазначити, що вимоги стосовно забезпечення доступності будівель, споруд і приміщень закладів вищої освіти для осіб з обмеженими можливостями містять Закон України «Про вищу освіту» та Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності. Закон України «Про освіту» передбачає забезпечення універсального дизайну та/або розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби та можливості таких осіб та інші заходи. Але імплементація цих норм потребує часу.

Відповідність результатів та здатності до працевлаштування. У Болонському звіті **2015** відсутня інформація щодо України за індикатором – кількість тих, хто завершує навчання та отримує диплом про вищу освіту. У Болонських звітах 2015, 2018, 2020 відсутня інформація щодо наявності в Україні розроблених політик чи заходів, які сприяють тому, щоб здобувачі вищої освіти завершували навчання, та практик із зменшення кількості відрахованих здобувачів вищої освіти; заохочення здобувачів до продовження навчання.

У Болонському звіті **2015** проаналізовано середньорічний темп зростання безробіття між 2008 і 2013 роками. Показано, що Україна не досягає середнього рівня зростання безробіття на території країн, які входять до Європейського простору вищої освіти: якщо найбільші рівні сягають 32,7%, то наша країна знаходить в середині списку з 6,7 %.

Іншим загальним показником аналізу ринку праці випускників є вертикальна невідповідність, яка виникає, коли існує невідповідність між рівнем освіти або навичок випускників та рівнем освіти або навичок, необхідних для їх роботи. У 2013 р. середній рівень перевищення кваліфікації – надкваліфікації (надмірної кваліфікації) в Європі становив 21,9 %. У половині країн понад п'ята частина молодих випускників з вищою освітою працювали за професіями, для яких достатнім є нижчий рівень кваліфікації. В Україні у 2013 р. розподіл осіб з вищою освітою (5-6 рівні Міжнародної стандартної класифікації освіти – МСКО (ISCED) віком 25-34 роки за рівнями Міжнародної стандартної класифікації професій – МСКП (ISCO) був таким: МСКП від 4 до 9 – 32,9 %, для МСКП 3 (техніки, асоційовані професіонали) – 19,6 %, для МСКП 1 або 2 (законодавці, вищі посадові особи, менеджери та професіонали) – 47,4 %. Ці показники є дещо вищими за середні показники по країнах ЄПВО.

Болонський звіт **2020** свідчить про помірне погіршення ситуації в Україні: МСКП від 4 до 9 – 34,3 %, для МСКП 3 – 17,9 %, для МСКП 1 або 2 – 47,8 %. Медіана надкваліфікації в Європі складає 23,6 %.

У Болонських звітах 2015 та 2018 відсутня інформація про Україну щодо прогнозування розвитку ринку праці та тих професійних навичок, які користуватимуться попитом серед роботодавців; фінансування ЗВО для розвитку служб з кар'єри; відслідковування працевлаштування випускників у вигляді опитувань та їх системне використання цих даних для планування освітньої діяльності. У Болонському звіті **2018** було зазначено, що в Україні за період 2016-2017 рр. почалося часткове відстеження тих навичок, які цікаві роботодавцям, але цей аналіз не носить системний характер, а відбувається ad hoc. Також, у Болонському звіті

**NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU**

2018 Україну було зараховано до країн, які почали використовувати аналіз ринку праці для планування освітньої діяльності, а саме – при формуванні квот для вступу до закладів вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету.

У Болонському звіті 2018 зазначено, що в Україні започатковано практику залучення роботодавців до планування та управління вищою освітою в окремих ЗВО. Україна увійшла таким чином до 10 країн, які розпочали таку практику. Показано, що в окремих ЗВО існують нормативні документи чи система заохочень для збільшення практики під час навчання, що розглядається як ключовий елемент підвищення рівня працевлаштування випускників. Але в цьому звіті відсутня інформація щодо рівня працевлаштованості здобувачів після закінчення навчання. За показником «працевлаштування здобувачів вищої освіти» Україна вперше увійшла до переліку країн, в яких ЗВО за сприяння працевлаштуванню здобувачів отримують заохочення, наприклад завдяки угодам про заплановані результати роботи (performance agreements), або це позначається під час оцінювання якості вищої освіти. Загалом, у Болонських звітах відсутня інформація щодо відстеження кар'єрного розвитку випускників українських ЗВО та врахування цього показника під час формування освітньої політики. Також вказано, що на відміну від інших країн ЄПВО, в Україні опитування випускників щодо їх працевлаштування проводяться лише окремими інституціями.

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

2.6. Інтернаціоналізація і мобільність

(Chapter: 2015 – Internationalisation and Mobility / 2018 – Internationalisation and Mobility / 2020 – Internationalisation)

Ірина ЗОЛОТАРЬОВА

*кандидат економічних наук, доцент,
професор Харківського національного
економічного університету імені Семена Кузнеця,
член Національного агентства
із забезпечення якості вищої освіти,
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+*

Ірина СІКОРСЬКА

*кандидат наук з державного управління, доцент,
керівник відділу міжнародних зв'язків,
Донецького державного університету управління,
Голова правління Української асоціації
викладачів та дослідників Європейської інтеграції,
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+*

Марія ДЕБИЧ

*доктор педагогічних наук, с.н.с., доцент,
провідний науковий співробітник
відділу політики та врядування у вищій освіті
Інституту вищої освіти НАПН України*

Міжнародна мобільність студентів і персоналу в межах Болонського процесу була і залишається ключовим інструментом інтернаціоналізації вищої освіти на теренах Європейського простору вищої освіти. У 2012 р. на Бухарестській міністерській конференції було прийнято Стратегію мобільності для Європейського простору вищої освіти (Mobility Strategy for the European Higher Education Area) як додаток до Бухарестського комюніке. У Стратегії підтверджено цілі мобільності, сформульовані у Лювені / Лувен-ла-Нев (2009) та окреслено ключові дії країн ЄПВО щодо якісних обмінів та усунення перешкод для мобільності.

Постанова КМУ від 12 серпня 2015 р. № 579 про порядок реалізації права на академічну мобільність встановлює порядок організації програм академічної мобільності для учасників освітнього процесу вітчизняних закладів вищої освіти (наукових установ) на території України чи поза її межами та учасників освітнього процесу іноземних закладів вищої освіти (наукових установ). Міжнародна мобільність залишається ключовим інструментом інтернаціоналізації вищої освіти в Україні.

До Болонського звіту **2015** Україна не надала дані щодо цілей національної політики, спрямованих на сприяння мобільності персоналу, національних програм зовнішньої мобільності персоналу, вимог законодавства щодо публікації вакансій в іноземних ЗМІ, про

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

кампуси за кордоном, онлайн курси (МООС), а також кількісні показники мобільності персоналу, вхідної та вихідної мобільності студентів. Щодо рівня мобільності по Україні наявні такі дані у відсотках від загальної кількості студентів: вихідна мобільність за межами ЄПВО – 0,09 % (середній показник по ЄПВО – 0,36 %); вхідна мобільність з ЄПВО – 0,2 % (ЄПВО – 2,1 %); навчаються поза ЄПВО – 0,1 %, в ЄПВО – 1,5 %. Серед основних причин, що впливають на участь в мобільності, *незадовільний рівень іншомовної компетентності*, який зазначили 39 % серед опитаних, а також додаткове *фінансове навантаження* – 61 %.

У Болонському звіті **2018** визначено, що в Україні є нормативна база для розроблення та впровадження *спільних освітніх програм*. Також Україна належить до групи країн, де частка ЗВО, які *беруть участь* у спільних програмах становить 11-25 %, але значно менше ЗВО видають *спільні дипломи* – 0-2,5 %.

Наразі українські ЗВО не пропонують студентам *вікна мобільності* в межах освітніх програм. В Україні дуже повільно збільшується кількість спільних програм подвійного диплому. Серед причин – фінансові бар'єри, низька кваліфікація викладацького та адміністративного персоналу щодо навичок міжнародного співробітництва, розроблення та забезпечення життєдієвості спільних програм, низький рівень володіння іноземними мовами.

З боку ЗВО є випадки невизнання кредитів ЄКТС, отриманих під час навчання за кордоном, що говорить про низьку усвідомленість освітянами цілей і задач міжнародної мобільності, а також ще раз засвідчує недостатню кваліфікацію адміністративного персоналу, відповідального за організацію міжнародної мобільності. У той же час, отриманий досвід викладачів, адмінперсоналу в рамках міжнародної мобільності в більшості випадків залишається поза увагою керівництва ЗВО.

Наразі в Україні немає *національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти*, програм фінансування інтернаціоналізації та стимулювання закладів вищої освіти для розвитку інтернаціоналізації. За часткою ЗВО, які мають *стратегію інтернаціоналізації*, Україна потрапила до групи країн, де ця частка становить 51–75%.

У Болонському звіті **2020** вперше подано статистичні дані за рівнями вищої освіти та виокремлено дані про кредитну та ступеневу мобільності.

Україна належить до групи країн з найнижчою часткою (менше 5 %) здобувачів, які отримали ступінь або пройшли навчання поза межами країни походження, а саме: в Україні рівень *ступеневої мобільності* випускників, які закінчили навчання за кордоном або отримали вищу освіту в іншій країні в 2017 р. – 3,5 % (середнє по ЄПВО – 3,5 %), по *кредитній мобільності* немає даних по Україні взагалі (по ЄПВО – 5,9 %).

Рівень ступеневої та кредитної мобільності випускників усередині та поза межами ЄПВО в 2017 р. за рівнями вищої освіти, зокрема середній рівень за 5-8 ЄРК:

Рівень кваліфікації, EQF LLL	Україна	Середнє по ЄПВО
ЄРК 6	5,9	9,6
ЄРК 7	3,6	16,1
ЄРК 8	3,8	17,3
ЄРК 5-8	3,5	9,4

Значення цього показника в Україні порівняно низьке (менше 8 %). Україна увійшла до групи 8 країн із 42 країн ЄПВО, які продемонстрували вищий рівень мобільності на бакалаврському рівні, ніж на магістерському.

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

Мобільність випускників поза межами ЄПВО за рівнем вищої освіти, 2016/17 (%):

Рівень кваліфікації, EQF LLL	Україна	Середнє по ЄПВО
ЄРК 6	5,8	3,3
ЄРК 7	3,5	6,0
ЄРК 8	3,5	12,6
ЄРК 5-8	3,3	3,5

Рівень вхідної мобільності за освітніми рівнями в межах ЄПВО, 2017 р. (%):

Рівень кваліфікації, EQF LLL	Україна	Середнє по ЄПВО
ЄРК 6	1,6	2,7
ЄРК 7	0,0	4,1
ЄРК 8	0,0	8,1
ЄРК 5-8	0,8	2,6

Україна входить до трійки країн з найнижчою часткою вхідних студентів з країн ЄВПО – менше 1 %. Баланс між вхідною та вихідною мобільністю як показник привабливості системи вищої освіти країни на рівні вищої освіти (рух мобільності всередині та поза межами ЄПВО): рівень вихідної мобільності – 4,7, тобто в межах мобільності з України виїжджає майже в п'ять разів більше студентів, ніж приїжджає.

Україна належить до групи країн, які відправляють набагато більше студентів, ніж отримують. TOP 3 країни, з яких приїжджають студенти до України: Азербайджан – 16,9 %, Туркменістан – 12,1 %, Індія – 11,3 %. Українські студенти є TOP 1 у Польщі (54,3 %), TOP 2 у Словаччині (11,8 %), TOP 3 у Чехії (6,8 %), Естонії (14,8 %).

Болонський звіт 2020 представив такі заходи для оцінювання за показником щодо залучення до мобільності здобувачів з обмеженими можливостями (вкл. осіб з особливими освітніми потребами):

- Довгострокові кількісні цілі щодо участі здобувачів з обмеженими можливостями;
- Всебічний моніторинг участі здобувачів з обмеженими можливостями у програмах мобільності;
- Фінансова підтримка у таких формах:
 - o Цільові гранти на мобільність
 - o Портативні гранти на основі потреб
 - o Основні портативні гранти, що надаються понад 50 % здобувачам;
- Рекомендації / заохочення ЗВО на найвищому рівні до здійснення цілеспрямованих заходів, що підтримують участь в програмах мобільності здобувачів з обмеженими можливостями.

Таким чином, згідно з результатами Болонських звітів 2015, 2018, 2020 рр., можна зробити такі висновки.

Наразі в Україні немає загальної практики щодо надання *державних грантів* і державно-субсидованих позик для мобільності. Державні гранти та/або позики надаються лише у випадку, якщо студенти навчаються у своїй країні або у виняткових випадках – немає еквівалента програми у вітчизняному ЗВО. Необхідно розробити та імплементувати механізми забезпечення фінансової підтримки учасників мобільності.

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

В Україні не розроблена *концепція інклюзивної мобільності*, доступної для представників вразливих верств населення (здобувачів вищої освіти із обмеженими можливостями, представників національних меншин, із конфліктних територій тощо). На сайті Міністерства освіти і науки України немає інформації про національні схеми мобільності для вітчизняних чи зарубіжних здобувачів.

У більшості ЗВО не створені сприятливі *умови для навчання іноземних студентів* (учасників кредитної та ступеневої мобільності): недостатній рівень володіння іноземними мовами викладачами та адміністративним персоналом; обмежена кількість навчальних дисциплін, які викладаються англійською мовою; відсутність пріоритету створення мультикультурного академічного середовища.

Потребує особливої уваги *інтернаціоналізація освітніх програм* на національному та інституційному рівнях (відповідні програми підвищення кваліфікації викладачів, залучення іноземних викладачів і студентів тощо). Також, необхідна системна реалізація цілеспрямованого інформування ключових стейкхолдерів, – не тільки викладачів і здобувачів вищої освіти, але й роботодавців, суспільства в цілому, пропагування переваг інтернаціоналізації для забезпечення якості вищої освіти та зростання зацікавленості потенційних іноземних студентів.

Можна стверджувати, що за результатами Болонських звітів (2015, 2018, 2020) в Україні три ключових проблеми потребують вирішення: недостатня нормативно-правова та фінансова підтримка інтернаціоналізації вищої освіти в цілому та впровадження міжнародної мобільності як ключового інструменту Болонського процесу на національному та інституційному рівнях; фінансові бар'єри щодо розвитку мобільності; низький рівень володіння іноземними мовами викладачами та здобувачами вищої освіти.

Розділ 3. БОЛОНСЬКА МАТРИЦЯ – УКРАЇНА 2020

Світлана КАЛАШНІКОВА

*доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
директор Інституту вищої освіти НАПН України,
Національний експерт з реформування вищої освіти
Програми ЄС Еразмус+*

Жаннета ТАЛАНОВА

*доктор педагогічних наук, с.н.с., доцент,
г.н.с. Інституту вищої освіти НАПН України,
менеджер з аналітичної роботи
Національного Еразмус+ офісу в Україні*

Представлена Болонська матриця, що ілюструє розвиток Болонського процесу з 1998 р., характеризує інтеграцію України до Європейського простору вищої освіти через запровадження політик, стратегій та інструментів Болонського процесу протягом 15 років – з 2005 до 2020.

Насамперед Україна демонструє суттєві досягнення на національному та інституційному рівнях у частині реалізації *інструментів Болонського процесу* – трициклова структура вищої освіти, Національна рамка кваліфікацій, ЄКТС – ECTS, Додаток до диплому європейського зразка – DS; система забезпечення якості вищої освіти та акредитації – ESG (зелені квадрати). Усі інструменти мають законодавче визнання та механізми імплементації.

Вагомі зрушення відбулися щодо запровадження політик з *навчання впродовж життя*, розвитку системи *кваліфікацій та визнання*, побудови *гнучких траєкторій навчання* – створено та розпочало свою діяльність Національне агентство кваліфікацій, готується проект закону про освіту дорослих, законодавчо визначено дуальну форму здобуття вищої освіти (жовті квадрати). Механізми впровадження цих положень на національному та інституційному рівні знаходяться в процесі розвитку.

Закладено законодавчі основи для міжнародної співпраці та *інтернаціоналізації* вищої освіти, реалізації принципів *інтеграції вищої освіти та досліджень*, зокрема через стандарти вищої освіти, що, як правило, передбачають, зокрема, відповідні дослідницькі компетентності для бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти. Залишаються виклики щодо реалізації цих положень на інституційному рівні.

Найявні проблемні зони імплементації положень Болонського процесу щодо *мобільності* (надання позик і грантів для мобільності, віз і дозволів на роботу в межах мобільності, автоматичне визнання, цифровізація даних обмінів здобувачів вищої освіти); *циклової структури* вищої освіти (короткий цикл як окремий/самостійний рівень вищої освіти – НРК); *соціальної інклюзії* у вищій освіті; *навчання впродовж життя* (підприємницькі компетентності та здатність до працевлаштування через співпрацю з роботодавцями); *Європейський підхід до якості спільних програм; викладання та навчання* (актуальність та якість, інноваційність та інклюзія, цифровізація).

NATIONAL ERASMUS+ OFFICE UKRAINE – Higher Education Reform Experts Team
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION, NAESU

The Bologna Process: from Sorbonne, 1998 to Roma, 2020 – **UKRAINE (2005-2020)**

Mobility students and teachers	Mobility students and teachers, researchers and administrative staff	Social dimension of mobility	Portability of loans and grants Improvement of mobility data	Attention to visa and work permits	Attention also to pension systems and recognition	Target: 20% graduate mobility by 2020	Explore path to automatic recognition of academic qualification	Implementation of key commitments	Student digital data exchange
A common 2-cycle degree system	Easily readable and comparable degrees	Fair recognition Development of recognized Joint degrees	Inclusion doctoral level as 3rd cycle	QF EHEA adopted National QFs launched	NQFs by 2010	NQFs by 2012	Roadmaps for countries without NQF	Implementation of key commitments	Short cycle as a stand-alone qualification level Revised DS
		Social dimension	Equal access	Reinforcement of social dimension	National action plans	National targets for the social dimension to be measured by 2020	Widening access and completion rates	Social inclusion	Inclusion of underrepresented and vulnerable groups
		Lifelong Learning (LLL)	Alignment of national LLL policies Recognition of Prior Learning (PRL)	Flexible learning paths in HE	Partnerships to improve employability	LLL as a public responsibility Focus on employability	Enhance employability, LLL and entrepreneurial skills through cooperation with employers	Employability	Combine academic and work-based learning
Use of credits	A system of credits (ECTS)	ECTS and Diploma Supplement (DS)	ECTS for credit accumulation		Coherent use of tools and recognition practices	Implementation of Bologna tools	Ensure that Bologna tools are based on learning outcomes	Adoption of ECTS Users Guide	
	European cooperation in quality assurance (QA)	Cooperation between QA and recognition professionals	QA at institutional, national and European level	ESG for QA adopted	Creation of the European QA Register (EQAR)	Quality as an overarching focus for EHEA	Allow EQAR registered agencies to perform their activities across the EHEA	Adoption of revised ESG and European Approach to QA of joint programmes	Ensure compliance with ESG 2015 Promote European Approach for QA of joint programmes
Europe of Knowledge	European dimensions in HE	Attractiveness of the EHEA	Links between HE and research areas	International cooperation on the basis of values and sustainable development	Strategy to improve the global dimension of the Bologna process adopted	Enhance global policy dialogue through Bologna Policy Fora	Evaluate implementation of 2007 global dimension strategy with aim to provide guidelines for further development		Develop synergies between EHEA – ERA
								Learning and Teaching: Relevance and quality	Innovation and Inclusion in Learning and Teaching Digitalisation and digital skills
								Sustainable Development	Support to UNSDGs
1998 Sorbonne Declaration	1999 Bologna Declaration	2001 Prague Communiqué	2003 Berlin Communiqué	2005 Bergen Communiqué	2007 London Communiqué	2009 Leuven / Louvain-la-Neuve Communiqué	2012 Bucharest Communiqué	2015 Yerevan C Communiqué	2018 Paris Communiqué

Нормативно-правові документи та методичні рекомендації: Україна та ЄПВО

На сайті Національного Еразмус+ офісу в Україні англійською та українською мовами представлено:

Документи Європейського простору вищої освіти.

Українською:

<https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka3-pidtrymka-reform/materialy-here-team/1904-dokumenty-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity-yepvo.html>

Англійською:

<https://erasmusplus.org.ua/en/erasmus/ka3-support-to-policy-reforms/here-materials/2166-ehea-materials.html>

Національні нормативно-правові документи та джерела.

Українською:

<https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka3-pidtrymka-reform/materialy-here-team/1903-natsionalni-dokumenty.html>

Англійською:

<https://erasmusplus.org.ua/en/erasmus/ka3-support-to-policy-reforms/here-materials/2165-national-documents.html>

Матеріали та презентації Національних експертів з реформування вищої освіти Програми ЄС Еразмус+.

Українською:

<https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka3-pidtrymka-reform/materialy-here-team/1905-publikatsii-ta-prezentatsii-here-team-ta-ekspertiv-yepvo.html>